

comparative analysis of two real and surreal stylistic in contemporary Persian stories based on the cognitive theory of text worlds

Saeede Alinoori^{*}, Azita Afrashi^{**}

Nazanin Amirarjmandi^{***}, Aliasghar Soltani^{****}

Abstract

the theory of the text world was basically formed as an analytical framework in the study of cognitive poetry. and by providing details of the structuring of knowledge in conceptual structures it provides a suitable ground for study of literary discourse. this study tries to show by analytical description and composition of six stories from both real and surreal style how the tools of this theory work in creating space and moving between narrative text spaces. for this purpose, paragraph the beginning of the text is chosen as a representation of style and focus-view and the elements of the world are decomposed in terms of time place character and objects used in it. finding indicate that the real style uses the specific names of places and persons and definite temporal expressions functional advancing propositions and referential sub worlds to create the space of the story text while the surreal style is associated with dreamy temporal and spatial dispersion it often uses objects action -event propositions and epistemic and attitudinal sub-worlds.

Keywords: text world theory, world building elements, functional advancing propositions, sub world.

* Ph.D. candidate of linguistic, department of linguistic, faculty of literature and humanities and social, Science and research branch, Islamic Azad university, Tehran, Iran, s.noyan2107@gmail.com

** professor of linguistic department, institute of humanities and cultural studies, Tehran, Iran (Corresponding Author), a.afrashi@ihcs.ac.ir

*** Assistant professor of linguistic, department of linguistic, Azad Islamic university, branch of Takistan, Qazvin, Iran, n_arjmandi@yahoo.com

**** Associate professor of linguistic, department of foreign language, Bagherololum university, Qom, Iran,

Date received: 06/06/2023, Date of acceptance: 11/10/2023

Introduction

The point of attention of linguists in the study of literary styles is that language is used in the same way that art is used in culture. In other words, some features of the text by foregrounding and distinguishing or confusing the rules of automatic language give a kind of linguistic highlighting. Halliday considers this foregrounding to be a kind of purposeful choice that is formed by personal motivation. Traditional stylistic studies focused on all structural and semantic levels (phonetic, phonological, construction and meaning), however, the cognitive patterns resulting from the sequence of construction and text elements were not investigated until in the last few decades. Gradually, linguists turned to the cognitive issues of language. In the cognitive approach, language is dependent on general cognitive processes that enable the human mind to conceptualize experience. These processes are based on embodied understanding (Johnson, 1987: 36-37). The cognitive-linguistic application in line with the analysis of literary texts is introduced under the title of cognitive poetics. Different theories and frameworks in cognitive poetics refer to a global and common reading, and that is the point that the world of a literary work is connected to the world of the reader (Stockwell, 2002: 137-136). One of these theories is the theory of the world of the text, which provides a discourse framework for analyzing the structure of the text and the influence of the surrounding context in the production and understanding of that text (Gavins, 2007: 8-9). The main assumption in the world of text theory is that humans process and understand discourse through mental representations (Afrashi and Naimi, 2019: 2). With this assumption, the present study was designed to achieve a methodical stylistic analysis by comparing two modern styles, real and surreal, in a number of works of contemporary Iranian literature and to show: how the tools and concepts of the world theory of the text spaces Text makes real and surreal literary discourse possible and movement between different layers of the worlds of the text, and what similarities/differences between these two literary styles are shown by the research findings. .

Method

This article is done with the approach of cognitive poetics in the framework of the theory of text worlds on six stories from two famous contemporary literary styles including realism or modernism and surrealism. The realist stories in question are: Zar Safar from the book *Patched Pants* (Rasoul Parvizi), Bandar from the book *Zairi Zir Baran* (Ahmed Mahmoud) and Chosen from the book *Chosen* (Simin Daneshvar) and

three surrealistic stories of the case The study includes: 3 ghatre khoon from the collection of Three Drops of Blood (Sadegh Hedayat), the story of Fish in the Wind from the book Mahi dar bad (Hossein Atashparvar) and khamyaze dar ayene from the book Sayehaye Ghar (Shahriar Mandanipour). Therefore, the collection of data is in the form of a library and descriptive-analytical research method. According to the contents of the previous section, the world of the text is formed from world-building elements (time, place, character, object) and functional advancing propositions (descriptive/action-event) and the sub-worlds that are referred to they appear attitudinally and epistemologically. Therefore, the analysis from the opening paragraph analyzes the beginning text and world-building elements in terms of time, place, character and objects used in it. In fact, with the same opening words, a mental image of the world of the text is formed with details of the location of the speaker and the combination of world-building information of the text, which is drawn here in the form of a table of world-building elements, and a general perspective of the text opens up to the readers. Since the purpose of mentioning the examples is to help the analysis of the desired discourse and not to show it in general, as much as necessary, the overview is drawn in the analytical tables and the details of the other clauses are shown in a general table.

Discussion and Result

This article presents a descriptive analysis of stories of two realistic and surrealistic styles based on the cognitive text world theory. Analyzing the results of the research, in response to the questions raised in the previous section, how the tools function and the concepts of the theory were shown in the form of the relevant tables. But in terms of examining the similarities and differences, regardless of the personal style of the authors in the use of words, it can be said that both styles use various types of world-building elements in the representation of the narrative, but the realistic style tends to be more It has the representation of the text world through the names of places and persons at a certain time (7.3%), while the surrealist style with the successive shifting of time and place in the form of dreams or memories distracts the reader's mind from paying attention to a single topic is open (11.3%). In addition, it seems that both styles use objects to a significant extent in reflecting the atmosphere of the story, which is an average of 26% in realistic style against 29% in surrealistic stories. Orientation is the subject of analysis. In the surrealist style, the objects add to the dynamics of the story text space with more eventful actions (74%). In relation to the sub-worlds, in realist

stories, there are more attitudinal types (3% against 1.3% in other styles) and in surrealism, more tools of epistemological and attitudinal sub-worlds are observed. It can be said that with the values of 18 against 15%, it can represent the mental interaction of the narrator and the characteristic of thinking in writing in this type of style. Based on the findings of this research, the text world theory is a methodical and precise and scientific framework for explaining the systematic distinction between different styles of Persian fiction writing, which is due to being equipped with detailed descriptive tools such as tables and different diagrams to show and it is useful to explain different elements in such analysis.

Bibliography

- Gavins, J.(2007),text world theory: an introduction , Edinburgh : Edinburgh university press.
- Stock well, P. (2002), cognitive poetics: an introduction, London: Routledge.
- Werth, P. (1999), text worlds: representing conceptual space in discourse, Harlow: Longman.
- Giovanelli, M. (2013), text world theory and Keats' poetry: the cognitive poetics of desire, dreams and nightmares, London: Bloomsbury academic.
- Gavins, J. (2001), text world theory: a critical exposition and development in relation to absurd prose fiction, unpublished PhD thesis, Sheffield Hallam university.
- Gavins, J. (2003), cognitive poetics in practice, London: Routledge
- Whitely, s. (2011), text world theory, real readers and emotional responses to the remains of the day, language and literature
- Gavins, J. (2000), absurd tricks with bicycles frames in the text world of the third policeman, Nottingham linguistic circular.
- Browse, S. (2008), this is not the end of the world: situating metaphor in the text- worlds off the 2008 British Financial Crisis, London: Bloomsbury academic.
- Gibbons, A. (2016), building Hollywood in Paddington: text world theory, immersive theatre, and punch drunk's the drowned man, London: Bloomsbury.
- Lahey, e. (2014), author-character ethos in Dan brown's Langdon-series novels, London: Bloomsbury academic.
- Scott, J. (2015), worlds from words: theories of world-building as creative writing toolbox, London: Bloomsbury academic.
- Gavins, J. (2005), rethinking modality: a text-world perspective, journal of literary semantics.
- Van der Bom, I, (2015), speaker enactors in oral narrative, London: Bloomsbury academic.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. (2004). An Introduction to Functional Grammar. London: Routledge.

181 Abstract

- Behnam Far, Mohammad. Gharib, Mustafa. (2016), comparing a ghazal of Rumi with a ghazal of Sana'i based on the components of cognitive mythology, mystical literature and cognitive mythology, volume 13, number 47 (in persian)
- Afrashi, Azita, Naimi Hashkowi, Fatemeh. (2013), analysis of children's fiction texts with the approach of cognitive poetics, linguistics, first year of winter, number 2. (in persian)
- Golfam, Arslan. Roshan, Balqis, Roshan. Shirreza, Farzaneh, (2013). The application of the theory of text worlds in identifying the constituent elements of the narrative text of Prince Ihtjab's story based on the cognitive poetics approach, Linguistic Studies, 5th period, number 5 (in persian)
- Afrashi, Azita (2016) Story Analysis in the Theory of Text Worlds: A Case Study of Farewell by Jalal El Ahmad, Language and Linguistics, Volume 12, Number 23 (in persian)
- Yousefian Kanari, Mohammad Jafar. Qolipour, Zohra. (2016) Comparative study of narrative perspective and possible worlds in Iranian fiction and dramatic literature, a linguistic approach, study examples of the Snail Breaker of Eden and the play of Sepanj Ranj and Shekanj, two monthly essays Language, Volume 7, Number 5. (in persian)
- Shamisa, Cyrus. (1372), stylistics, Payam Noor University Publications. (in persian)
- Ebadian, Mahmoud. Araste Kho, Mohammad, Amir Fajr, Mithaq. (1372), novel and new novel, fictional literature and Islamic revolution, number thirteen. (in persian)
- Iranzadeh, Nematullah, (1390), style theory in Iran (methods of stylistics), Bahar Adeb, fourth volume, number 2. (in persian)
- Khatibi, Abolfazl, (1375), Poetry in Iran before Islam (literary styles and trends), Farhangistan Letter, Paizi, No. 7. (in persian)
- Fatuhi, Mahmoud (2008), Literary Stylistics of the Nature of Literary Speech, Prominence and Personalization of Language, Literary Research Text, Fall 2008, No. 41. (in persian)
- Brahni, Reza, (1344), Surrealism, Rimbaud and Freud, Persian Language and Literature, Summer, No. 74. (in persian)
- Mandanipour, Shahyar (1368), Shadows of the Cave, Navid Publications, Shiraz. (in persian)
- Parvizi, Rasool, (1336) patched pants, (in persian)
- Mahmoud, Ahmed (1346) Zairi Zir Baran, Moin Publications. (in persian)
- Hedayat, Sadegh (1341), Three Drops of Blood, Amir Kabir Publications. (in persian)
- Atsh Paror, Hossein (2010), Fish in the Wind, Gol Azin Publications. (in persian)
- Daneshvar, Simin (2016), Chosen, Drops Publishing.

تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در داستان‌های معاصر فارسی بر پایه نظریه شناختی جهان‌های متن

سعیده علی نوری*

آزیتا افراشی**، نازنین ارجمندی**، علی اصغر سلطانی****

چکیده

نظریه جهان متن در اساس به عنوان چارچوب تحلیلی در مطالعات شعرشناسی شناختی شکل گرفت و با ارائه جزئیاتی از ساختاردهی دانش در ساختارهای مفهومی زمینه مناسبی برای مطالعه گفتمان ادبی فراهم می‌آورد. این مطالعه سعی دارد با توصیف تحلیلی و مقایسه شش داستان از دوسبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا چگونگی عملکرد ادوات این نظریه را در فضا سازی و جابه‌جایی در میان فضاهای متن روایت نشان دهد. به این منظور، بند آغازین متن به عنوان معرف سبک و تمرکز-نما برگزیده و عناصر جهان‌ساز از نظر زمان، مکان، شخصیت و ابژه‌های به کار رفته در آن تجزیه می‌گردد. یافته‌ها حاکی از آنست که سبک واقع‌گرا با استفاده از اسامی خاص مکان و اشخاص و عبارت‌های زمانی معین، گزاره‌های نقش‌گستر توصیفی و جهان‌های فرعی اشاره‌ای، جهان متن داستان را فضا سازی می‌کند، در حالی که سبک فراواقع‌گرا با

* دانشجوی دکتری تخصصی زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران،
s.noyan2107@gmail.com

** استاد گروه تخصصی زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران (نویسنده
مسئول)، a.afraشي@ihcs.ac.ir

*** استادیار گروه تخصصی زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تاکستان، قزوین، ایران،
arjmandi@yahoo.com

**** دانشیار گروه تخصصی زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران،
ssultani@yahoo.com

تاریخ دریافت: 1402/03/16، تاریخ پذیرش: 1402/07/19

پراکنندگی زمانی و مکانی رویاگونه همراه است و غالباً از ابژه‌ها، گزاره‌های کنش-رویدادی نقش‌گستر و جهان‌های فرعی معرفت‌شناختی و نگرشی بهره می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: نظریه جهان‌متن، عناصر جهان‌ساز، گزاره‌های نقش‌گستر، جهان فرعی.

1. مقدمه

سبک‌شناسی به مطالعه شیوه آفرینش متن گفتاری یا نوشتاری گفته می‌شود. مقصود از سبک در این‌گونه پژوهش، وقوع پیوسته برخی عناصر و ساخت‌ها یا انواعی از آن در متن، در مقایسه با کاربرد روزمره زبان است. در تحلیل سبک‌شناختی عناصر و ساخت‌های زبانی در پی کشف ویژگی‌های تعیین‌کننده انواع متون گفتارانی در قالب اصطلاحات و چارچوبی توصیفی تفکیک و تعبیر می‌شوند. نکته مورد توجه زبان‌شناسان در مطالعه سبک‌های ادبی این است که زبان به صورتی به کار گرفته می‌شود که هنر در فرهنگ؛ به عبارت دیگر، برخی ویژگی‌های متن با پیش‌زمینه‌سازی و ایجاد تمایز یا برهم زدن قواعد زبان خودکار نوعی برجسته‌سازی زبان‌شناختی به دست می‌دهد. هالیدی این پیش‌زمینه‌سازی را نوعی انتخاب، هدفمند می‌داند که با انگیزه شخصی شکل گرفته است. کاوش‌های سبک‌شناختی سستی به تمام سطوح ساختاری و معنایی (آوایی، واجی، ساخت و معنی) تمرکز داشتند، با این حال، الگوهای شناختی حاصل از توالی ساخت و عناصر متن مورد بررسی قرار نمی‌گرفت تا اینکه در چند دهه اخیر به تدریج زبان‌شناسان به مسایل شناختی زبان روی آوردند. در رویکرد شناختی، زبان وابسته به فرایندهای شناختی عامی است که ذهن انسان را قادر به مفهوم‌سازی تجربه می‌سازد. اساس این فرایندها بر درک تجسم‌یافته شکل گرفته است (جانسون، 1987: 36-37). کاربرد زبان‌شناسی شناختی در راستای تحلیل متون ادبی تحت عنوان شعرشناسی شناختی معرفی می‌شود. نظریات و چارچوب‌های متفاوت در شعرشناسی شناختی به یک خوانش جهانی و مشترک اشاره دارند و آن این نکته است که جهان یک اثر ادبی به جهان خواننده متصل می‌شود (استاک ول، 2002: 136-137). یکی از این نظریات، نظریه جهان‌متن است که چارچوبی گفتارانی جهت تحلیل چگونگی ساختار متن و تأثیر بافت پیرامونی در تولید و درک آن متن به دست می‌دهد (گاوینز، 2007: 8-9). فرض اصلی در نظریه جهان‌متن این است که انسان، گفتار را از طریق بازنمودهای ذهنی پردازش و درک می‌کند (افراشی و نعیمی، 2013: 2). نظریه جهان‌های متن (text world) در دهه 1990 از سوی پال ورث (paul werth) در کتابی با عنوان جهان‌های متن: بازنمود فضاهای مفهومی در جهان‌گفتار (Discourse worlds)، مطرح شد و به دنبال آن

پژوهش‌های بسیاری در زمینه کارایی این نظریه در زمینه‌های مرتبط و گوناگون توسط پژوهشگران خارجی و داخلی صورت گرفته‌است (گاوینز (Gavins) ۲۰۰۰، ۲۰۰۵، ۲۰۰۳، ۲۰۰۷؛ استاک‌ول (Stockwell) ، ۲۰۰۰، ۲۰۰۲؛ سام براوز (Sam Browse) ، ۲۰۰۸؛ سارا وایتلی (Sara Whiteley) ، ۲۰۱۱؛ مارسلو جیوانلی (Marcello Giovanelli) ، ۲۰۱۳؛ ارنستین لاهی (Ernestine lahey) ، ۲۰۱۴؛ جرمی اسکات (Jeremy Scott) ، ۲۰۱۵؛ آلیسون گیبونز (Alison gibbons) (۲۰۱۶). به عنوان نمونه، استاک‌ول (۲۰۰۲) در کتاب خود تحت عنوان شعرشناسی شناختی، بخشی را به نظریه جهان‌های متن، سازه‌ها و کارایی آن در تحلیل متون ادبی اختصاص داده و ارتباط این نظریه را با نقد ادبی و سبک‌شناسی به بحث گذاشته‌است. گاوینز (۲۰۰۷) در کتابی با عنوان مقدمه‌ای بر نظریه جهان‌های متن، به بسط و گسترش عناصر، جزئیات نظریه، پاره‌ای تغییرات و اضافه کردن اصطلاحات پایه‌ای نظیر جهان‌های حالت (modal worlds) و تغییر دهنده‌های جهان‌ها (world switchers) همچنین بهره‌گیری از این نظریه در تحلیل برخی متون ادبی همچون قلب جایی که اغلب می‌شکند و ضربه می‌خورد، حقه‌های پوچ با قالب‌های دوچرخه در جهان‌های متن پاسبان سوم پرداخته و کارکرد این نظریه را مطالعه کاربرد این نظریه در تعیین سازه‌های متن روایی داخلی، گلفام و همکاران (۱۳۹۳) به مطالعه کاربرد این نظریه در تعیین سازه‌های متن فرعی داستان شازده احتجاج پرداخته و با واکاوی لایه‌های جهان‌های متن آن، جهان‌های متن فرعی روایت در قالب یک جهان شامل در ذهن شازده را به تصویر می‌کشد و به این ترتیب جهان متن اصلی شکل می‌گیرد. بعلاوه، تضاد میان شخصیت‌ها و بازنمایی افکار آن‌ها منجر به بروز جهان‌های خرد می‌گردد که به تفسیر نظام‌مند متن کمک می‌کند. در مطالعه ای دیگر، افراشی (۱۳۹۵) داستان وداع اثر جلال آل احمد را با توجه به نظریه جهان‌های متن تجزیه و تحلیل نموده‌است. نتایج پژوهش حاکی از این امر است که نشانه‌های متنی محدودی در این داستان برای بازنمود جهان‌های فرعی اشاره‌ای و نگرشی وجود داشته و زمان دستوری تمام فعل‌های به کارگرفته شده، گذشته بوده‌است. گویی تاثیر غم‌انگیز داستان برای خواننده و روشن نبودن آینده، خیال‌پردازی و آرزو اینگونه توجیه می‌شود. وی به این نکته اذعان داشته که نظریه جهان‌های متن در توضیح کارکردهای حوزه‌های واژگانی به عنوان نشانه‌های متنی کارایی مفید و سودمندی در تحلیل داستان دارد. در سالهای اخیر پژوهش‌هایی در زمینه تحلیل و توصیف متون داستانی، شعر و نمایشنامه بر پایه نظریه جهان متن توسط پژوهشگران خارجی انجام گرفته‌است که نتایج مستند و قابل توجهی در پی داشته‌اند و به جنبه‌های خوانشی پویای این متون و محدود کردن تفسیرهای متفاوت و پراکنده توجه داشته‌اند. از آنجا که در تحلیل و

شناسایی انواع سبک‌های ادبی، تعریفی متفن و یکدست که مبتنی بر چارچوبی مشخص باشد موجود نیست و تقریباً بسیاری از انواع شیوه‌های سبک‌شناختی، توصیفی هستند، بنابراین ارایه و تبیین شیوه‌ای مستدل، مبتنی بر چارچوبی خاص و دقیق، ضروری و سودمند می‌نماید. بعلاوه، از آنجا که رویکرد جهان‌متن، نوپا و برآمده از استدلال‌های شناختی و قابل درک در لایه‌های اساسی گفتمان و متن و نیز مجهز به ابزار توصیفی دقیق از جمله، نمودار و طرح‌هایی برای توضیح و نمایش عناصر مختلف مطرح در تحلیل متون متفاوت است، کاربست این نظریه در تحلیل سبک‌شناسی متون ادبی خالی از لطف نبوده و می‌تواند تمایز علمی بین سبک‌های مختلف داستان‌نویسی فارسی، ارائه دهد. با این فرض، پژوهش حاضر طرح شد تا با مقایسه دو سبک مدرن رئال/واقع‌گرا و سوررئال/فراواقع‌گرا در تعدادی از آثار ادبیات معاصر ایران به تحلیل سبک‌شناختی روشمند دست یابد و نشان دهد: چگونه ادوات و مفاهیم نظریه جهان‌متن فضاهای متنی گفتمان رئال/واقع‌گرا و سوررئال/فراواقع‌گرای ادبی و حرکت میان لایه‌های مختلف جهان‌های متن را ممکن می‌سازد و یافته‌های تحقیق چه شباهت/تفاوت‌هایی میان این دو سبک ادبی نشان می‌دهد.

2. سبک‌شناسی معاصر ادبیات ایران: رئال/واقع‌گرا و سوررئال/فراواقع‌گرا

"سبک به معنای طرز فکر و شیوه خاص بیان نویسنده/شاعر است که به اثر او ویژگی منحصر به فرد می‌دهد؛ و سبک‌شناسی توصیف ویژگی‌های سبکی اثر است" (حیاتی و دیگران، 1393:9). سازه‌ها و عناصر سبک‌شناختی که سبک‌متن را فرم داده و محتوا و درونمایه را منعکس می‌سازند، در دو گستره کلی لفظ/معنا یا صورت/محتوا بررسی و به شیوه‌های متفاوت مقوله‌بندی می‌شوند؛ برای نمونه، شفیع کدکنی (1366) معتقد است هر فرمی که از صورت معیار زبان منحرف شود تنوع سبکی به وجود آورده و هر آن چه سبب انحراف از نرم شده و در متن تکرار گردد، ویژگی سبکی به شمار می‌رود. شمیسا (1372) متن را در لایه‌های مختلف زبانی، ادبی و فکری تحلیل می‌کند و عبادیان (1372) عناصر آوایی، واژگانی و دستوری را در تحلیل متن بر می‌شمارد (ایران زاده، 1390:12)، حال آن که خطیبی (1375) واژگان، ترکیب جملات و عوامل زینتی را در تحلیل سبک‌شناختی متن به کار می‌گیرد. به این ترتیب می‌توان گفت زبان از عناصر سازنده انواع ادبی است و دوره‌های ادبی را می‌توان به کمک ویژگی‌های سبکی تعیین کرد (فتوحی، 1388). "به همین دلیل همپای تحول

ایدئولوژی‌ها که منجر به شکل‌گیری مکتبی نوین می‌شود، زبان نیز دگرگون می‌گردد" (بهنام، 1394:9).

سبک واقع‌گرایانه با زبان رئالیستی و در حوزه تفکر منطقی یعنی در سطح گفتار خودآگاه رخ می‌دهد. در این سبک گوینده/ نویسنده برای برقراری ارتباط نخست افکار خود را با یک نظم منطقی و بیانی متناسب با موضوع درچارچوب زمانی و مکانی مورد نظر گفتمان بر می‌گزیند و ممکن است بعضی توصیفات یا وقایع را بنا به مصلحت اخلاقی، عرفی یا شخصی کنار گذارد (بهنام، 1394). در مکتب واقع‌گرایی، اصل بر این است که نویسنده در اثر خود تخیل خود را چندان به کار نگیرد و با بی‌طرفی تنها راوی یک داستان باشد؛ داستانی درباره زندگی مردم رنج‌کشیده و ضعیف و کارگران و پیشه‌ورانی که تا آن زمان در هنر و ادبیات توجه زیادی به آنها نشده بود. به این ترتیب، نویسندگان واقع‌گرا می‌کوشیدند زندگی مردم زمان خود را به شکلی کاملاً عینی و واقعی در آثار خود منعکس کنند. آنان در واقع منتقدان اصلی جامعه خود بودند و با نشان دادن مشکلات اجتماعی و فاصله طبقاتی میان مردم و پرده برداشتن از اعمال ناشایست طبقه اشراف، اعتراض خود را به هیئت حاکم ابراز می‌داشتند (سیدحسینی، 1384: 263).

"سبک فراواقع‌گرا زبان ذهن آدمی در بیان اشیایی است که کمترین سهم را از عینیت دارند... عبور از مرئی به نامرئی" (براهنی، 1344، به نقل از بهنام‌فر و غریب، 1396: 145). در سبک فراواقع‌گرا خبری از آن نظم فکری و انسجام مطالب سبک واقع‌گرا نیست. افکار، خاطرات، عواطف، تداعی معنایی که در لایه پیش از گفتار خودآگاه قرار دارند، مبنای ارتباطی ندارند و با هدف انتقال مفاهیم ظاهر نمی‌شوند. نویسنده فراواقع‌گرا در روایت متن از هیچ نظمی در ساختار و پیرنگ پیروی نمی‌کند و کنترلی بر آن ندارد. روایت‌ها فارغ از قید و بند عقل در حالت‌های ناهشیار ذهن همچون رویا و جنون رخ می‌دهد و متنی حاصل می‌شود که آکنده از خطاهای املائی و دستوری است و حدوث جملات عجیب و مبهم را در پی دارد (بهنام، همان). مفاهیم خلق شده عجیب و آنی طرح می‌شوند و در لحظه دیگر ممکن است هیچ اثری از آن به جا نماند. از مضامین دیگر فراواقع‌گرایی عشق و آزادی را می‌توان نام برد. بهنام‌فر و غریب (1396) این دو مفهوم را مبنای فعالیت در این سبک می‌دانند. "عشق امکان آزادی توهمات و از بین بردن احساس گناه را فراهم می‌کند" (1396: 153).

3. چهارچوب نظری پژوهش

نظریه جهان متن (text world theory)، بخشی از مجموعه رویکردهای شناختی به زبان است که به مطالعه سازمان و ساختار زبانی در دل نظام وسیع‌تر مفهومی می‌پردازد و به باور ورث (1999) در تحلیل انواع گفتمان کاربردی است. در بخش اول شرحی از خاستگاه این نظریه ارائه شد و در این قسمت ادات و مفاهیم کلیدی آن معرفی و توصیف می‌شود.

جهان متن، موقعیتی است که توسط گفتمان شرح داده می‌شود و بازنمود ذهنی گفتمان در اذهان شرکت‌کنندگان آن است. بخش مهم غنای جهان متن از طریق دانش پس‌زمینه و استنتاج شرکت‌کنندگان گفتمان حاصل می‌شود؛ هنگامی که افراد در گفتمان قرار می‌گیرند جهانی را می‌سازند که در آن گزاره‌ها پیوسته و معنی‌دار هستند (وندربام، 2015). همانگونه که انسان‌ها در جهان گفتمان با یکدیگر تعامل دارند، بازنمودهای ذهنی گفتمان در ذهنشان ساختار می‌یابد که به عنوان جهان‌های متن شناخته می‌شوند. گاهی برخی گفتمان‌ها جهان‌های متن ساده و کوتاه مدت را می‌سازند در حالیکه برخی دیگر ساختارهای مفهومی بسیار پیچیده‌ای را شامل می‌شوند که در طول زمان پیچیده‌تر هم می‌شوند. در واقع تجربه‌ها از این جهان‌ها می‌تواند به میزان تجربه ما از زندگی روزمره خود، واقعی باشد. ما جهان‌های متن را با زندگی، نفس کشیدن شخصیت‌های خیالی، فعالیت‌های ذهنی و حرکتهای فیزیکی جسم خود همراه می‌کنیم و به نوعی با عناصر پیرامونی خود به آنها اعتبار می‌بخشیم. ما می‌توانیم رفتارهای دیگران را پیشگویی کنیم و با آنها سازگار شویم، در حالیکه رفتارهای خودمان تحت تأثیر جهان‌های متنی که ساخته‌ایم هستند. واکنش‌های احساسی و فیزیکی‌ای که جهان‌های متن در ما ایجاد و تحریک می‌کنند می‌توانند ما را به گریه، خنده و حتی شروع یک انقلاب سوق دهند (گاوینز، 2002: 10-11).

1.3 عناصر جهان‌ساز

عناصر اصلی که به جهان‌های متن شکل می‌دهند عناصر جهان‌ساز هستند. این عناصر اشاره‌گرها و اصطلاحات ارجاعی هستند که محدوده‌های زمانی و فضایی جهان متن را می‌سازند و شامل حالت‌نمای مکانی، زمانی و فضایی همچنین قیدها، افعال حرکتی، حروف تعریف، عبارات اسمی، ضمائر شخصی و انواع وجه و زمان می‌شوند (گاوینز، 2007: 35). اشاره‌گرها و اصطلاحات ارجاعی «متغیرهای موقعیتی» جهان متن مثل: زمان، مکان، موجودیت (شخصیت‌ها و اشیاء) و ویژگی‌های موجودات و روابط بینابین آنها را پایه‌ریزی می‌کنند

(لاهی، 2005: 45). اما اشاره‌ها تنها به این عبارات زمان و مکان محدود نمی‌شوند و عناصر اشاره‌گر دیگری که می‌تواند در ساختار ابتدایی جهان متن شرکت کنند نیز وجود دارند. این عناصر جهان‌ساز ممکن است اشیا یا افراد را نام‌گذاری کنند و یا اطلاعات بیشتری درباره روابط اجتماعی بین آنها ارائه دهند. ضمائر شخصی، حروف تعریف و مرجع‌های مشخص می‌توانند همگی به منظور مشخص کردن این امر که چه کسی یا چه چیزی در جهان متن شرکت کرده به کار روند. البته چنین اطلاعات ارجاعی با دانش مبتنی بر فرهنگ و تجربه‌ای که بدان پیوست شده‌اند به دست می‌آیند (گاوینز، 2002: 37-38).

2.3 گزاره‌های نقش‌گستر

درونداد جدیدی از متن توسط گزاره‌های پیش‌برنده نقش ایجاد می‌شوند. این گزاره‌ها پیش‌زمینه متن را ایجاد می‌کنند و شامل اطلاعاتی هستند که سبب پیشروی متن به جلو می‌شود (ورث، 1999: 335). گزاره‌های نقش‌گستر، یا تعدیل‌گر (modification) هستند یا بازنمودی از شیوه و مسیر (path expression) مسیر، اساساً یک طرح‌واره تصویری از حرکت انتزاعی یا عینی در مکان است. در نظریه جهان متن، بازنمود مسیر به گزاره‌هایی درباره تغییر شرایط یا شکلی از حرکت اشاره دارد. از سوی دیگر تعدیل‌گرها ویژگی‌ها، شرایط، حالات ایستا، کنایه‌ها و دگرگامی‌ها را بازنمایی می‌کنند (وندر بام، 2015: 28).

گاوینز (2007) از مفاهیم نقش‌گرای هلیدی (1985) در توصیف ادراکی گزاره‌های نقش‌گستر استفاده کرده‌است. وی باور دارد که انواع مختلف اشکال زبان‌شناختی این گزاره‌ها را در نظام زبان‌شناسی نقش‌گرا می‌توان یافت. در نظام نقش‌گرای هلیدی شش مجموع تجربی وجود دارد: ماده‌ای، رفتاری، ذهنی، کلامی، رابطه‌ای و وجودی (هلیدی، 2004: 171 – 170). این مجموعه‌ها بازنمود دستوری تجربه ما از جهان هستند. گاوینز (2007) چهار دسته رابطه‌ای، ماده‌ای، ذهنی و وجودی از این مجموعه دستوری را در نظریه جهان متن به کار گرفته است:

- فرایندهای رابطه‌ای ماهیت رابطه بین دو یا چند عنصر در جهان متن را با یکدیگر تصریح می‌کنند که در تقسیم بندی ورث (1999) به شناسا (modifier) معروف هستند که عموماً شرایط ایستا را توصیف می‌کنند. سه نوع فرایند رابطه‌ای متفاوت وجود دارد که عبارتند از: ملکی، غیر مستقیم و کامل. تمامی این فرایندهای رابطه‌ای نشان می‌دهند که چگونه دو یا چند عنصر در یک جهان - متن در چه سطحی با یکدیگر رابطه دارند: فرایندهای رابطه‌ای کامل رابطه‌ای را شرح می‌دهد که یک x در واقع یک y است،

فرایندهای رابطه‌ای ملکی رابطه‌ای را شرح می‌دهد که x دارای y است و فرایندهای رابطه‌ای غیر مستقیم اینگونه شرح می‌دهد که یک x رابطه‌ی همراه، در، داخل یا روی با y دارد. هر یک از این انواع فرایندها می‌تواند در یکی از دو سبک زیر روی دهد: وصفی یا تشخیصی. در سبک وصفی، یک عنصر جهان متن به منظور وصف عنصر دیگر شرح داده می‌شود. این نوع فرایند رابطه‌ای از یک حامل (carrier) و یک ویژگی (attribute) ساخته شده‌اند. در سبک تشخیصی یک عنصر جهان متن عنصر دیگر را مشخص می‌کند و این نوع فرایند شامل مشخص کننده (identifier) و شناسا است.

- فرایندهای ماده‌ای هر نوع کنش یا رویدادی را در گفتمان که شامل دخالت جاندار یا غیر جاندار می‌تواند باشد در بر می‌گیرند؛ در واقع اینها همان مفهوم مسیر یا گذرگاه هستند. در نظام زبان‌شناسی نقشگرا فرایندهای ماده‌ای در اصل به هر نوع کنش یا رویدادی در گفتمان اطلاق می‌شود که با دخالت یک کنشگر انجام پذیرد. در این نظام کنش‌ها به دو نوع تقسیم می‌شوند: فرایندهای ارادی و تصادفی. در نظریه جهان متن تمامی این فرایندها تحت عنوان گزاره‌های نقش گستر شناخته می‌شوند و حرکت گفتمان را به جلو سوق می‌دهند.

- فرایندهای ذهنی روند دریافت شناخت یا واکنش در گفتمان را نشان می‌دهند. در واقع فاعل این کنش‌ها تجربه گر هست و از طریق گزاره‌های ادراکی، شناختی یا واکنشی به زمینه‌ای که عناصر جهان ساز ایجاد کرده اند شکل و معنا می‌بخشند. در این بین می‌توان افعالی چون باور داشتن را مثال زد.

- و در آخر، فرایند وجودی به وجود یک عنصر در جهان متن اشاره دارد (گاوینز، 2007:56)، به عنوان نمونه وجود داشتن، بودن.

نکته قابل توجه این است که ترتیب ارائه این آیتم‌ها تأثیر بسزایی بر ساختار جهان متن خواهد داشت. رابطه نزدیک بین مفهوم‌سازی مکان و زمان بی‌شک ما را به این فرض می‌رساند که موضوعاتی که اول توضیح داده می‌شوند به مرکز اشاره‌گرهای جهان متن نزدیک‌ترند؛ در حالی که موارد بعدی، فاصله بیشتری از آن دارند (گاوینز، 2007: 43-44).

4. تحلیل داده‌ها

این مقاله با رویکرد شعرشناسی شناختی در چارچوب نظریه جهان‌های متن روی شش داستان از دو سبک ادبی پراوازه معاصر شامل واقع‌گرایی یا مدرنیسم و فراواقع‌گرایی یا سوررئالیسم انجام شده است. داستان‌های واقع‌گرای مورد نظر عبارتند از: زار صفر از کتاب شلوارهای وصله‌دار (رسول پرویزی)، بندر از کتاب زائری زیر باران (احمد محمود) و انتخاب از کتاب انتخاب (سیمین دانشور) و سه داستان فراواقع‌گرای مورد مطالعه عبارتند از: سه قطره خون از مجموعه داستان سه قطره خون (صادق هدایت)، داستان ماهی در باد از کتاب ماهی در باد (حسین آتش‌پرور) و خمیازه در آینه از کتاب سایه‌های غار (شهریار مندنی‌پور). بنابراین گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای و روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است. با توجه به مطالب بخش قبل، جهان متن از عناصر جهان‌ساز (زمان، مکان، شخصیت، ابژه) و گزاره‌های نقش‌گستر (توصیفی/کنش-رویدادی) شکل می‌گیرد و جهان‌های فرعی که در وجوه اشاره‌ای، نگرشی و معرفت‌شناختی بروز می‌کنند. بنابراین، تحلیل از پاراگراف آغازین متن شروع و عناصر جهان‌ساز را از نظر زمان، مکان، شخصیت و ابژه‌های به کار رفته در آن تجزیه می‌کند. در واقع با همان واژه‌های آغازین تصویر ذهنی از جهان متن با جزئیاتی از موقعیت مکانی گوینده و ترکیب اطلاعات جهان‌ساز متن شکل می‌گیرد که در اینجا در قالب جدول عناصر جهان‌ساز رسم می‌شود و یک چشم انداز کلی از متن فرا روی خوانندگان می‌گشاید. از آن جا که هدف از ذکر نمونه‌ها کمک به تحلیل گفتمان مورد نظر است و نه نمایش کلی از آن، به قدر ضرورت نمای کلی در جداول تحلیلی ترسیم شده و جزئیات سایر بندها در یک جدول کلی نمایش داده می‌شود.

1.4 تجزیه و تحلیل داستان‌های واقع‌گرا

1.1.4 زار صفر

با توجه به آنچه گفته شد، جهان متن متشکل از عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر است. داستان زار صفر با یک دو بیتی از باباطاهر آغاز می‌شود که به عقیده نگارندگان یک جهان متن کلی همچون دریچه‌ای به درک داستان می‌گشاید و ازین جهت عناصر سازنده آن نیز پیش از ورود به پاراگراف اول تجزیه می‌شود.

ز دست دیده و دل هر دو فریاد   که هر چه دیده ببند دل کند یاد

بسازم خنجری نیشش ز پولاد زخم بر دیده تا دل گردد آزاد

در دو بیت فوق از زمان حال و اول شخص برای مفهوم‌سازی استفاده شده که باعث می‌شود خواننده خود را نزدیک به کانون جهان متن حس کند و همچنین ذکر نشدن مکان خاص سبب می‌شود مفهوم دو بیت قابل تسری به داستان حاضر و به همه مخاطبان در همه مکان‌ها باشد؛ به این مفهوم که همه افراد از سر به هوایی دیده و سرکشی دل رنج می‌بریم. عناصر جهان‌ساز این دو بیت را در جدول زیر مشاهده کنید:

جدول 1. عناصر جهان‌ساز دو بیت

زمان:	ابدی ¹
مکان:	ندارد
ابژه‌ها:	دیده، دل، خنجر، نیش پولادی
مشارکان:	اول شخص (من) دیده ↓ فریاد ↓ بسازم دل ↓ زخم بر دیده گردد آزاد
	تغییر جهان ↓ تغییر جهان

همانطور که می‌دانید، عناصر جهان‌ساز بستر تحقق گزاره‌های نقش‌گستر را فراهم می‌کنند. فریاد کردن از جمله فرایندهای ذهنی واکنشی است و برهمکنش شاعر را از غوغایی که دیده و دل درونش به راه انداخته‌اند به فغان آمده است. دیدن دیده، یاد کردن دل، ساختن خنجر و زدن آن بر دیده همگی فرایندهای مادی و ارادی هستند و در پی یکدیگر رخ می‌دهند تا فرایند رویدادی آزادی دل رخ دهد. جهان متن اصلی این نمودار و جهان‌های وجهی فرعی در هم آمیخته شده و فضای جدال‌گوینده با خود و پشیمانی را ترسیم می‌کند.

اکنون به سه پاراگراف آغازین داستان توجه کنید:

تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در ... (سعیده علی نوری و دیگران) 193

صبح دوم یا سوم اردیبهشت بود، خورشید مثل غنچه گل شکفت و بشیر از نور پاشید،
عطر بهارنارنج سرتاسر کوچه‌ها را پر کرده بود، مست و ملنگ و سرشار از لذت دیدار
صبح آماده رفتن مدرسه بودم.

مادرم مثل هر روز کتابهایم را لای دستمالی پیچید و چند شاهی روزانه ام را برای
مبارکی لای قرآن گذاشت که بردارم. پول برداشتم و راه افتادم. هنوز کوچه‌های تنگ و
تاریک شیراز قدیم پر نور نبود اما هوای اردیبهشتی آدم را بیخودی مست می‌کرد.

از بازارچه فیل گذشتم، پیچ حسینیه کورونیاها را پشت سر گذاشتم، بحمام بریده‌های
متن‌ها از نظر پاراگراف بندی و نگارش همانند متن اصلی آورده شده است. حاج هاشم
نزدیک می‌شدم که قلبم ایستاد چشمم به چند نفر خورد که وحشت‌زده گرد هم بودند.
یک پیرزن چادر مشکی بسرش میزد و شیون می‌کرد، ناله پیرزن مثل کارد بقلب می‌نشست
ولی هنوز من حادثه را نمیدیدم، کنجکاو و با عجله نزدیکتر شدم خشکم زد. چشمم بچیز
غریبی افتاد.

- تحلیل عناصر جهان‌ساز پاراگراف اول داستان زار صفر جهت شناسایی در جدول (2)
نشان داده شده است. در یک نمودار جهان متن، فلش افقی برای نشان دادن آنچه که در
زبان‌شناسی نقشگرا به فرایندهای رابطه‌ای معروفند به کار می‌رود و فلش عمودی
فرایندهای پیش‌برنده جهان متن را می‌نمایاند.

جدول 2 عناصر جهان‌ساز پاراگراف اول

زمان:	صبح دوم یا سوم اردیبهشت، زمان گذشته
مکان:	کوچه‌های تنگ و تاریک شیراز، بازارچه فیل، پیچ کورونیاها، حمام حاج هاشم
ابژه‌ها:	خورشید ← غنچه گل، بشیر از نور عطر بهارنارنج چند شاهی پول قرآن
مشارکان:	مادر من (کودک) ← مست و ملنگ، سرشار از لذت صبح، آماده رفتن به مدرسه، کنجکاو، باعجله ↓ پول برداشتم ↓ راه افتادم ↓ از بازارچه گذشتم

↓	بیچ حسینیه را پشت سر گذاشتم
↓	بحمام نزدیک می شدم که قلبم ایستاد
↓	چشمم به چند نفر خورد
↓	نزدیک‌تر شدم
↓	خشکم زد
↓	چشمم بچیز غریبی افتاد
↓	چند نفر ← وحشت‌زده
↓	پیرزن ← چادر مشکی
↓	بسرش زد و شیون می‌کرد

عناصر جهان‌ساز پاراگراف‌ها یا صحنه‌آغازی در واقع جهان‌متن داستان را پیش‌زمینه کردند؛ فضای بهاری و سرخوش‌آردیبهشت با شور و شوق حرکت که خواننده را سرمست قدم به قدم با خود همراه می‌سازد و در عبور از تاریکی زندگی ناگاه با حادثه‌ای شوم مواجه می‌شود و با دیدن صحنه غریب خشکش می‌زند و این شوک را به خواننده نیز منتقل می‌کند. زمان افعال در این صحنه گذشته ساده است و اسامی واقعی موقعیت محله که از ویژگی‌های فضای روایت واقع‌گرا است. راوی اول شخص و بیان مادرانه‌های دلنشین مادر راوی و پیرزن چادر سیاه و توصیف حیرت‌افراد حاضر در صحنه و توصیفات بندهای بعدی همگی عواطف خوانندگان را برمی‌انگیزد و حس همدلی ایجاد می‌کند. فرایندهای جاری در سه بند به جز یک مورد (رویدادی: خشکم زد) همگی بندهای ایستا و مادی کنشی هستند. بعد از ایجاد حس شوک ناشی از وحشتزدگی صحنه جنایت، بیشتر بندهای بعدی با گزاره‌های نقش‌گستر توصیفی نگاشته شده‌اند. در جریان این توصیفات، مکان تغییر می‌کند و پسرک «به خانه» بر می‌گردد، باز مادرانه‌های لطیف مادر راوی و محاوره‌ای کوتاه برای بیان وضعیت رود نازنین که رنگش مته پوس لیمو زرد شده و اعراض کرده. در ادامه فضای زمانی تغییر می‌کند و پرده از راز قتل زن قشنگ برداشته می‌شود: "ظهر مثل هر روز پای ناهار پدر خبر آورد که آخه زار صفر کارشه کرد و جومه ننگ از برش درآورد".

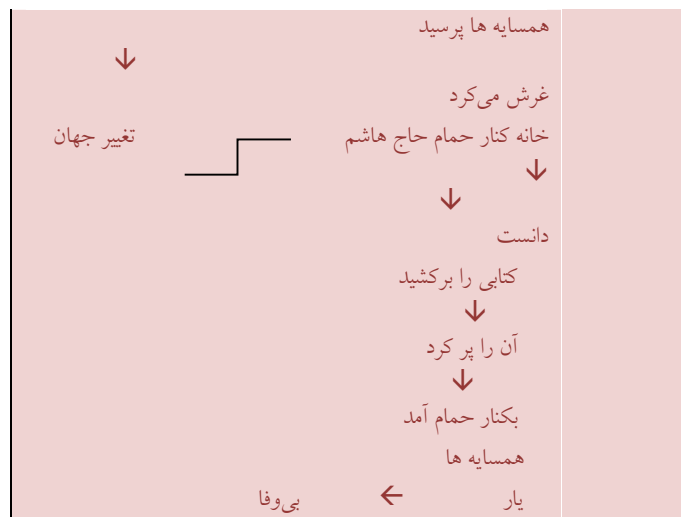
تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در ... (سعیده علی نوری و دیگران) 195

و ادامه داستان که فضای زمانی و مکانی به گذشته‌ها در دشتستان، و راوی از اول شخص به دانای کل تغییر می‌کند و در پی گزاره‌های متعدد به توصیف صفر می‌پردازد. اما صحنه سرخوشی-شوربختی بار دیگر برای صفر روی می‌دهد. زمانی که صفر مکیه دختر لولی‌وش و سنگی، را انتخاب کرد و سراپا نثار بود بخیال اینکه روزی مکیه تنورش را آتش کند و چاشت ظهرش را آماده سازد و شبها گیسوان خود را بر بالینش گذارد و ناگاه کشمکش صفر و مادر مکیه که حاشا و لله دخترم را به صفر نخواهم داد و داماد جدید، استوار حسن، به جرم داشتن تفنگ قاچاق صفر را به زندان انداخت تا در دادگاه نظامی به حبسی دراز محکوم شد و بعد از آن به ده برنگشت. و دیگر باره، سالها بعد که در یک شب مستی عاشق شد و با افسر ازدواج کرد ولی در اوج خوشبختی ناگاه متوجه خیانت او شد:

صفر از بوشهر برگشت، ماشین را به گاراژ زد، حمام رفت و بعد به خانه آمد، افسر در خانه نبود، دل صفر گرفت، کم‌کم وهم برش داشت از همسایه‌ها پرسید، مثل پلنگی که جفت خود را گم کند غرش می‌کرد عاقبت دانست که یار بی‌وفا در کجاست، سراغ او را در خانه کنار حمام حاج هاشم گرفته‌بود. هراسناک کتابی عرقش را برکشید بعد در عرق فروشی سر کوچه آنرا پر کرد و بکنار حمام آمد.

جدول 3 عناصر جهان ساز شبی که (افسر) فردایش کشته شد

زمان:	شب، گذشته ساده
مکان:	شیراز، خانه کنار حمام حاج هاشم، عرق فروشی سر کوچه
ابژه‌ها:	ماشین، کتابی عرق
مشارکان:	صفر ← پلنگ، هراسناک ↓ برگشت ↓ بگاراژ زد دیدار ↓ حمام رفت تغییر جهان ↓ بخانه آمد برش داشت ↓ دل صفر گرفت تغییر جهان
شوق	
وهم	
از	

بیان جملات در ساختار زمان گذشته و نام مکان‌های واقعی حالت روایت خاطره‌واقع‌گرایانه به متن داده و جملات کوتاه و پی در پی با نشانگر کاما، استفاده از وجه کنشی مادی و تغییرات جهان متن نشان از پریشانی و سراسیمگی صفر دارند. گزاره‌های نقش‌گستر وصفی که در بندهای بعدی به وفور به کار گرفته می‌شود، وضعیت صفر را بازنمایی می‌کند و حس همدلی خواننده را برانگیخته و خواننده را در بهتی دوباره قرار می‌دهد.

جدول 4. درصد فراوانی عناصر متنی زار صفر

جهان‌های فرعی			گزاره‌های نقش‌گستر		عناصر جهان‌ساز			
معرفت‌شناختی	نگرشی	اشاره‌ای	کنش-رویدادی	توصیفی	ابژه‌ها	شخصیت‌ها	مکان	زمان
0.02	0.01	0.04	0.09	0.60	0.06	0.08	0.05	0.05

داده‌های کمی این نمونه حاکی از آنست که پرویزی در روایت واقع‌گرای زار صفر در ارائه عناصر جهان‌ساز تقریباً به یک اندازه از عناصر زمان و مکان و شخصیت‌ها و ابژه‌ها بهره گرفته است؛ حال آنکه در بیان گزاره‌های نقش‌گستر، عناصر توصیفی پیشی گرفته و غالباً از جهان‌های فرعی اشاره‌ای استفاده کرده است، و این همان است که از سبک رئال انتظار می‌رود.

2.1.4 بندر

ورقه‌های سفید آهنی سقف انبارهای گمرک، نورخورشید را باز می‌تاباند. آفتاب ولرمی، سرتاسر بندر را روشنی بخشیده است. مردم، تنبل و بی‌حال و وارفته به نظر می‌رسند. به ندرت صدایی شنیده می‌شود. همه چیز آرام و بی‌تکان است.

نگهبانان گمرک سینه عدل‌های پارچه تکیه داده‌اند و سیگار دود می‌کنند. شب قبل باران مختصری زده و زمین را تر کرده و حالا، از عدل‌های پارچه، واگن‌های متروک، دیوارهای آجری انبارها، شیروانیها، زمین و ... از کلبه‌های کارگران بخار گرم بر می‌خیزد.

سگ‌ها، با تهیگاه‌های فرورفته، که غالباً دست‌ها و یا پاهایشان زیر چرخ‌های قطار مانده و قطع شده است، زیر آفتاب پهن شده‌اند و زمین را بو می‌کنند.

ساختمان بزرگ گمرک، با کاشیهای فیروزه‌ای رنگش می‌درخشد. امواج ریز و آبی دریا، زیر نور خورشید، چشم را می‌زند.

کارگران اسکله‌ها و راه آهن، با دیلمی به دست و یا پتکی به دوش، اینجا و آنجا پراکنده‌اند. صدای قطاری که از اسکله به محوطه گمرک می‌آید، خشک است و یکنواخت و این صدا، سکوت بندر را که زیر آفتاب پهن شده است، نمودارتر می‌کند.

کشتی‌ها دور و نزدیک لنگر انداخته‌اند. پرچمهای کشتیها، رنگ آبی و یکدست آسمان را وصله‌های رنگ به رنگ زده است.

نفتکش بزرگی که پهلو می‌گیرد، با ابهت سوت می‌کشد و لحظه‌ای بعد، بندر را تکان می‌دهد.

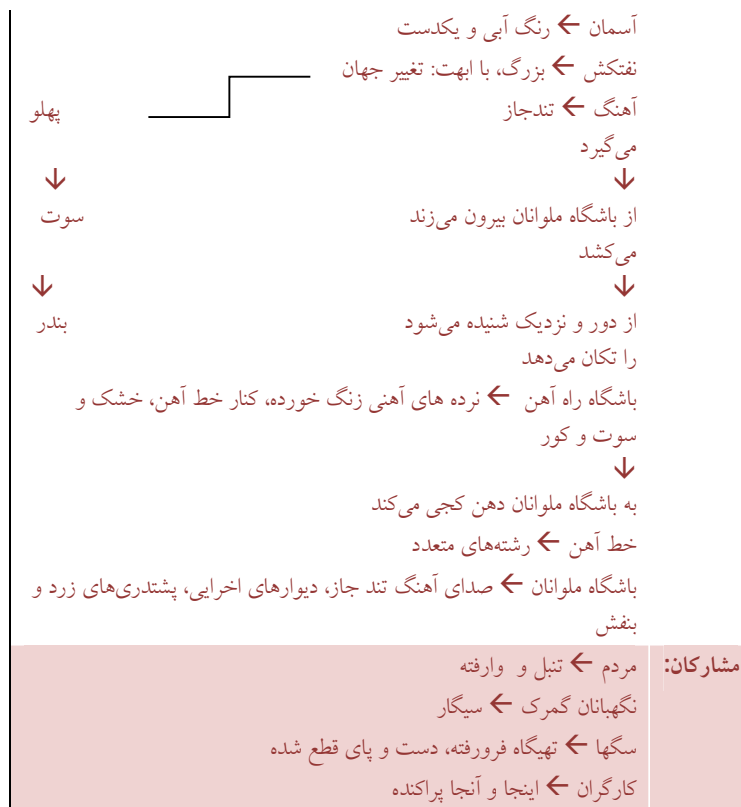
آهنگ تندی که از باشگاه ملوانان بیرون می‌زند، دور و نزدیک شنیده می‌شود. باشگاه راه آهن، با نرده‌های آهنی زنگ خورده اطرافش که کنار رشته‌های متعدد خط آن است، خشک و سوت و کور، به دیوارهای اخراپی رنگ و پنجره‌ها و پشت دریهای زرد و بنفش باشگاه ملوانان دهن کجی می‌کند."

بندهای آغازین داستان بندر، مانند بیشتر داستان‌های واقع‌گرا، خواننده را با جهان متنی که در انتظارش هست آشنا می‌سازد. در این داستان راوی یکی از شخصیت‌های جهان متن نیست و از بیرون از جهان داستان درباره محیط، ویژگی‌ها، افکار و احساسات شخصیت‌های آن اطلاعات در اختیار خواننده قرار می‌دهد. در این شرایط می‌توان گفت راوی دیدگاه شناور دارد

وگاهی از بیرون و زمانی از درون با بازنمایی محاوره‌های افراد فضای جهان متن را بر خوانندگان افشا می‌کند (گاوینز، 2007:132).

جدول 5. عناصر جهان‌ساز پاراگراف‌های آغازین بندر

زمان:	حال ساده
مکان:	بندر، انبار، گمرک
ایژه‌ها:	ورقه‌ها ← سفید آهنی سقف انبار گمرک ↓ نور خورشید را باز می‌تابانند آفتاب ← ولرم ↓ بندر را روشنی بخشیده همه چیز ← آرام و بی‌تکان زمین ← تر شده ← از آن بخار گرم بر می‌خیزد عدلهای پارچه، باران مختصر، واگن‌های متروک، کلبه‌های کارگران، چرخ‌های قطار، ساختمان بزرگ گمرک ← کاشیهای فیروزه‌ای رنگش:
ریز و آبی	تغییر جهان امواج ← می‌درخشد ↓ چشم را می‌زند نور خورشید، اسکله، راه آهن، دیلم، پتک، صدای قطار ← خشک، یکنواخت: تغییر جهان
سکوت	بندر بندر را نمودارتر می‌کند ↓ زیر آفتاب پهن شده‌است انداختند
لنگر	کشتی‌ها ← دور و نزدیک: تغییر جهان
آسمان	پرچم‌های کشتی‌ها: تغییر جهان را وصله زده‌اند

داده‌های جدول بالا به خوبی عملکرد نویسنده داستان را در خلق جهان متن داستان به کمک عناصر جهان ساز و گزاره‌های نقش‌گستر به تصویر می‌کشد. زمان روایت به حال ساده بیان شده تا خواننده فاصله کمتری با آن فضا حس کند، و نیز تداوم این صحنه‌ها را یادآوری می‌کند. در بیان مکان، نویسنده سر نخ‌های از نام بندر یا محله‌ای آن نداده، بلکه تنها آن را در دو بخش مربوط به کارگران و کارفرمایان تقسیم کرده است. به عبارت دیگر، مشخص نبودن زمان و مکان دقیق، گویای آنست که در همه بندرهای ایران همین وضع برقرار بوده است و نگاه انتقادی نویسنده را برجسته می‌سازد. بندر صحنه تجارت بیگانگان است؛ ساکنان اصلی آن بیکارند و خموش، و تنبل و وارفته به نظر می‌رسند. نویسنده با کمک وجه معرفت‌شناختی در واقع توجه خواننده را به نظر شخصی خود که مردم در واقع اینگونه نیستند جلب می‌کند. ابژه‌های بومی و فرنگی به وفور به کار گرفته شده‌اند و همه با وجه مادی و حرکتی بندری را پیش چشم خواننده ترسیم می‌کنند که فعال، اما صحنه تجارت بیگانگان است (رشته‌های متعدد خط آهن، پرچم‌های رنگی بسیار کشتی‌ها و آهنگ تند جاس، ساختمان شیک گمرک، باشگاه

اختصاصی ملوانان، باغتون آباد فرنگیا، ساختمون کارمندا) و مردم بومی که عوض صاحبان، کارگران این صحنه‌اند، به جای صید و داد و ستد، در فقر و کسالت روزشان به باربری و انتظار بیهوده می‌گذرد:

1. ... دو تومن میدم یه بلیت می‌خرم... شاید خدا خواست و دری به تخته خورد.

2. ... تا حالا صد دفعه امتحان کردم...

3. تو اقبال نداری...

4. قطار نیومد... داره میاد.

گاوینز معتقد است از حیوانات در سبک رئال برای ایجاد حس همدلی با انسان‌ها استفاده می‌شود (2007). به این ترتیب، می‌توان گفت سگهای معلول و نحیف، بازنمایی از عجز و فقر حاکم بر بندر است. در جدول زیر فراوانی آماری عناصر به کار رفته در جهان‌های متن داستان بندر نشان داده شده است:

جدول 6. درصد فراوانی عناصر متنی بندر

جهان‌های فرعی		گزاره‌های نقش‌گستر			عناصر جهان‌ساز			
معرفت‌شناختی	نگرشی	اشاره‌ای	کنش رویدادی	توصیفی	ابژه‌ها	شخصیت‌ها	مکان	زمان
0.02	0.01	0.02	0.15	0.64	0.09	0.03	0.03	0.01

با توجه به جدول بالا، محمود در فضا‌سازی داستان به‌طور خاص به زمان و مکان و شخصیت‌ها اشاره نکرده است و به این ترتیب ویژگی فضای داستان را به تمام بندرها تعمیم داده‌است. به علاوه، درصد فراوانی ابزار توصیفی بیشتر از سایر عناصر نقش‌گستر، و جهان‌های فرعی اشاره‌ای بوده است.

3.1.4 انتخاب

سومین داستان سبک واقع‌گرا که در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد، داستان انتخاب است. به بند آغازی این داستان توجه کنید:

تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در ... (سعیده علی نوری و دیگران) 201

می‌رفتیم مراسم ختم خان بزرگ. دبیرستان ما را خان بزرگ ساخته بود. میزها و نیمکت‌ها و تخته‌های سیاه را هم خودش خریده بود و به اداره آموزش و پرورش اهدا کرده بود. حقوق و پاداش و عیدی معلم‌ها و ناظم و مدیر دبیرستان را هم از جیب خود می‌داد. از زمانی که خان بزرگ به علت کهنسالی در شیراز در باغ انجیری مقیم شده بود، هم به مشکلات افراد ایل و هم به مشکلات مردم شهر می‌رسید. خان بزرگ، اتاق نشیمن و راهرو و ناهارخوری را داده بود گل هم کرده بودند و فرش کرده بودند و دو تا پشتی برای نشستن و تکیه دادن، رو به دیوارهای تالار گذاشته بودند. چلچراغ رنگ‌ها. آن‌قدر رنگ پشتی‌ها با رنگ قالی‌ها هماهنگ بود که آدم خیال می‌کرد باغ را به تالار آورده‌اند. رنگ قرمز، رنگ غالب پشتی‌ها و قالی‌ها بود و رنگ‌های دیگر مثل رنگ‌های قوس و قزح به رنگ قرمز تعظیم می‌کردند و در هم تنیده بودند. چند بار بهمن، پسر کوچک‌خان و دوست جان جانی من در دبیرستان را به باغ انجیری به ضیافت رنگ‌ها برده بود و من مبهوت از آن همه رنگ، می‌ترسیدم پا روی قالی‌ها بگذارم. خیال می‌کردم پا روی دست‌ها و چشم‌های قالی‌باف‌هایشان گذاشته‌ام و روی پشتی‌ها هم که می‌نشستم، باز خیال می‌کردم روی نوه‌های قالی‌ها نشسته‌ام. بافندگان‌شان حالا کجا بودند؟ خدا می‌داند. اگر هم مرده بودند، آثارشان که مانده بود.

جدول 7. عناصر جهان ساز بند آغازین داستان انتخاب

زمان:	گذشته (گذشته بعید، گذشته استمراری)
مکان:	شیراز، باغ انجیری، تالار
ابژه‌ها:	میز و نیمکت و تخته‌های سیاه، حقوق و پاداش و عیدی، جیب، رنگ قرمز، فرش، پشتی‌ها ← چلچراغ رنگ‌ها چشم‌ها و دست‌های بافندگان
مشارکان:	اول شخص (من)، معلم و ناظم و مدیر افراد ایل، مردم شهر بهمن ← پسر کوچک‌خان، دوست جان جانی دبیرستان قالی‌باف‌ها، نوه‌هایشان خان بزرگ ← دبیرستان را ساخته بود، میز و .. را خریده بود، حقوق و .. را از جیب خود می‌داد، کهنسال، مقیم شیراز، به مشکلات .. می‌رسید، اتاق .. را داده بود .. و فرش کرده بودند و دو تا پشتی .. برای نشستن و تکیه دادن بافندگان ← کجا بودند؟ خدا می‌داند ← اگر مرده بودند، آثارشان که مانده بود

در این داستان راوی اول شخص و روایت به زمان گذشته و سبک خاطره ست. راوی در جهان متن بازیگر و نقطه کانونی هست و افکار و عقاید او را می‌توان با توجه به انتخاب‌های واژگانی او درک کرد (گاوینز، 2007: 134). پاراگراف آغازگر داستان با استفاده از گزاره‌های نقش‌گستر توصیفی جهان خان بزرگ و موقعیت رخداد کلیدی داستان که محل برگزاری مراسم خان هست را معرفی می‌کند ولی در مورد ایل و ده و دبیرستان و معلم و مدیر توضیح واضح و مشخصی نمی‌افزاید، و به این شکل شخصیت خان را برجسته‌تر می‌سازد. سپس در ادامه همین پاراگراف مفهوم تالار را با مفهوم خان موازی می‌سازد و جلوه و شکوه تزیینات و ابژه‌های درون آن را توصیف می‌کند، گویی که دستاوردهای خان هستند:

5. خیال می‌کردم پا روی دست‌ها و چشم‌های قالی‌باف‌هایشان گذاشته‌ام.. اگر هم مرده بودند، آثارشان که مانده بود.

عبارت خیال می‌کردم یک فضای فرعی وجهی به روی خواننده می‌گشاید که در آن با نشستن روی گل‌های قالی ممکن است پا بر چشمان یا دستان بافنده‌ها بگذارد. همچنین، ادات شرطی اگر یک جهان وجهی معرفت‌شناختی باز می‌کند. درک افعال وجهی و معنای حاصل از جهان‌های فرعی در گرو یکپارچگی عناصر بافتی و دانش دایره‌المعارفی است.

جدول 8 درصد فراوانی عناصر متنی به کار رفته در داستان انتخاب

جهان‌های فرعی			گزاره‌های نقش‌گستر		عناصر جهان‌ساز			
معرفت‌شناختی	نگرشی	اشاره‌ای	کنش-رویدادی	توصیفی	ابژه‌ها	شخصیت‌ها	مکان	زمان
0.03	0.01	0.03	0.45	0.23	0.11	0.06	0.05	0.03

داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد نویسنده به میزان قابل توجهی از ابژه‌ها در فضا‌سازی بهره برده، ولی به طور یکسان از توصیف و کنش‌های رویدادی در پیش‌برد روایت استفاده کرده است. همچنین جهان‌های فرعی معرفت‌شناختی همپای جهان اشاره‌ای به کار گرفته شده است.

2.4 تجزیه و تحلیل داستان‌های فرا واقع‌گرا

1.2.4 سه قطره خون

دیروز بود که اتاقم را جدا کردند، آیا همانطوری که ناظم وعده داد من حالا به کلی معالجه شده‌ام و هفته دیگر آزاد خواهم شد؟ آیا ناخوش بوده‌ام؟ یکسال است، در تمام این مدت هر چه التماس می‌کردم کاغذ و قلم می‌خواستم به من نمیدادند. همیشه پیش خودم گمان می‌کردم هر ساعتی کاغذ و قلم بدستم بیفتد چقدر چیزها که خواهم نوشت... ولی دیروز بدون اینکه خواسته باشم کاغذ و قلم را برایم آوردند. چیزی که آنقدر آرزو می‌کردم، چیزی که آنقدر انتظارش را داشتم!! اما چه فایده - از دیروز تا حالا هر چه فکر می‌کنم چیزی ندارم که بنویسم. مثل اینست که کسی دست مرا می‌گیرد یا بازویم بی حس می‌شود. حالا که دقت میکنم ما بین خطهای درهم و برهمی که روی کاغذ کشیده‌ام تنها چیزی که خوانده می‌شود اینست: "سه قطره خون".

آسمان لاجوردی، باغچه سبز و گل‌های روی تپه باز شده، نسیم آرامی بوی گلها را تا اینجا می‌آورد. ولی چه فایده؟ من دیگر از چیزی نمیتوانم کیف بکنم، همه اینها برای شاعرها و بچه‌ها و کسانی که تا آخر عمرشان بچه میمانند خوبست - یکسال است که اینجا هستم، ...

همانطور که پیش‌تر گفته شد، از ویژگی‌های سبک فراواقع‌گرا حالت ناخودآگاه راوی در وضعیت جنون یا رویا است. راوی داستان ادعا می‌کند نزدیک است مرخص شود، ولی همچنان مفاهیم را از هم تشخیص نمی‌دهد، مدیر تیمارستان را ناظم می‌خواند و به جای ترخیص فعل آزاد شدن را به کار می‌گیرد، نویسنده با این انتخاب واژگانی قصد دارد خلاف گفته راوی را به خواننده منتقل کند (هرچند خود راوی نیز تردید دارد که معالجه شده باشد (آیا.. بکلی معالجه شده‌ام؟ .. آیا ناخوش بوده‌ام؟) و برخی ویژگی‌ها چون روان پریشی، ترس و مقاومت در برابر یادآوری مشکلات را در خصوصیات شخصیت راوی برجسته می‌سازد.

جدول زیر عناصر جهان‌ساز و گزاره‌های نقش‌گستر به کار رفته در برش متن بالا را نشان

می‌دهد:

جدول 9. عناصر جهان ساز بندهای آغازین داستان سه قطره خون

زمان:	شیفت بین گذشته و حال، دیروز، یکسال است، در تمام این مدت، ولی دیروز، یکسال است، شبها تا صبح
مکان:	اطاق تیمارستان، تپه، زیر زمین، کنار باغچه
ابژه ها:	کاغذ و قلم آسمان ← لاجوردی، باغچه ← سبز گل‌های روی تپه ← باز شده، نسیم ← آرام
مشارکان:	ناظم ↓ و عده داد میرزا احمدخان (راوی) ↓ آیا معالجه شده ام؟ آیا ناخوش بوده‌ام؟ ↓ التماس می‌کردم: تغییر جهان ↓ کاغذ و قلم می‌خواستم گمان می‌کردم ↓ چیزها خواهم نوشت نمی‌دادند آرزو می‌کردم ↓ بنویسم ↓ انتظارش راداشتم کاغذ و قلم ↓ فکر می‌کنم چیزی ↓ ندارم بنویسم دقت می‌کنم ↓ کسی خط درهم برهم کشیده‌ام دست مرا می‌گیرد ↓ دیگر نمی‌توانم کیف کنم بازویم بی‌حس می‌شود

جهان متن بند ابتدای سه قطره خون، با تغییر مداوم بین زمان گذشته و حال، و جابه‌جایی از مکانی به مکان دیگر و حتی تغییر وجوه فعل مرتب در حال دگرگونی است و جهان‌های فرعی و لایه‌های متعددی شکل می‌گیرد که پیوسته و منسجم هستند و هر بار با رسیدن به مانعی به مکان و زمان دیگری جابه‌جا می‌شوند و مانع ذهنی یا مشکل بیمار در ناتوانی از ابراز دردش را بازنمایی می‌کند. در ظاهر بیمار در تلاش برای توصیف ماجرای سه قطره خون است ولی هر نوبت داستان متفاوتی روایت می‌کند، لیک از هر دری سخن می‌راند، در نهایت بحث به زن یا دختر جوانی ختم می‌شود؛ گویی در گذشته خیانتی را تجربه کرده و در فکر انتقام بوده، یا هوای کسی را در سر داشته و به وصال او نرسیده است. نویسنده با استفاده از فرایندهای کنشی مادی، ادراکی و معرفت‌شناختی جهان‌های فرعی بسیاری در این مورد باز می‌کند:

6. تقی خودمان.. با آنکه عقیده‌اش اینست که زن باعث بدبختی مردم شده و برای اصلاح

دنیا هر چه زن است باید کشت، عاشق همین صغراسلطان شده بود.

7. پیدا بود که مرا دوست دارد .. اما .. من دیدم عباس دختر جوان را کنار کشید.

8. آخرش از جا در رفتم.. با همین ششلول که دیدی، در سه قدمی نشانه رفتم.. گلوله به

جفت نازی گرفت.

9. رخساره ابروهایش را بالا کشید و گفت این دیوانه است. بعد دست سیاوش را گرفت و

هر دو قهقه خندیدند و از در بیرون رفتند و در را برویم بستند.

در جدول زیر فراوانی عناصر جهان‌ساز، گزاره‌های نقش‌گستر و جهان‌های وجهی فرعی

نمایش داده شده است.

جدول 10. درصد فراوانی عناصر متنی سه قطره خون

جهان‌های فرعی		گزاره‌های نقش‌گستر			عناصر جهان‌ساز			
معرفت‌شناختی	نگرشی	اشاره‌ای	کنش‌رویدادی	توصیفی	ایژه‌ها	شخصیت‌ها	مکان	زمان
0.04	0.02	0.01	0.51	0.19	0.03	0.05	0.08	0.07

توصیف فراوانی داده‌های این داستان نشان می‌دهد راوی در ساختن فضای روایت مرتب از عناصر زمان و مکان استفاده می‌کند و ذهن خواننده را با خود ازین سو به آنسو می‌کشاند. در این روایت عناصر نقش‌گستر کنش - رویدادی بیش از عناصر توصیفی به کار گرفته شده‌اند و نیز جهان‌های فرعی معرفت‌شناختی و نگرشی بیش از اشاره‌ای مشاهده می‌شود.

2.2.4 ماهی در باد

پس آنگاه بارانی از سنگریزه بر آنجا فروبارید. چون صبح بدمید شهر سدوم به صورت بیابانی درآمده و خانه‌های قوم ویران شده بود.

شن روان موج خورد و تا ساق پای حسینا بالا آمد. گرد و خاک چرخ زد. موج بالاتر آمد و حسینا به نفس نفس افتاد. گلویش خشک شد و زبانش از حلق بیرون زد. گردباد او را به خود کشید. زیر پایش ذره ذره خالی شد و تاریکی او را بلعید. باد با خود گفت آخرین موجود زنده شوراب هم هیچ شد. سراب بر شوراب بارید. قبل از آنکه قطارهای شتر در پای قلعه دختر یکی یکی بمیرند و صدای زنگ شترها خاموش شود، حسینا با نهال پسته آمد. آن را در شوره زار کنار آب انبار کاشت، بعد عرق پیشانی را پاک کرد. پسته برای چه حسینا؟ برای لب‌های خندان شاهزاده خانم و هر دو لب در چشمها خندیدند. حسینا روزهای شیرینی را به یاد آورد که قطار شتر را حرکت می‌داد. صبح به وقت از میدان گاهی شوراب به راه می‌افتاد به سمت بیابان، با نهصد و نود و نه شتر.

جدول 11. عناصر جهان ساز بندهای آغازین داستان ماهی در باد

زمان:	گذشته، چون صبح بدمید... قبل از آنکه ... بعد، روزهای شیرینی، صبح به وقت
مکان:	سدوم، شوراب، قلعه دختر، شوره زار، آب انبار، میدانگاهی شوراب، بیابان
ابژه‌ها:	سنگریزه ← باران خانه های قوم ← ویران شن ← روان ↓ موج خورد ↓ از ساق پای حسینا بالا آمد گرد و خاک ↓ چرخ خورد گردباد

↓	
او را به خود کشید	
تاریکی	
↓	
او را بلعید	
باد	
↓	
با خود گفت	
سراب	
↓	
بر شوراب بارید	
نهال پسته	
شتر ← قطار، صدای زنگ	
حسینا	مشارکان:
↓	
به نفس نفس افتاد	
↓	
گلویش خشک شد	
↓	
زیانش از حلق بیرون زد	
↓	
زیر پایش ذره ذره خالی شد	
↓	
با نهال پسته آمد	
↓	
آن را .. کاشت	
↓	
عرق پیشانی را پاک کرد	
↓	
به یاد آورد	
↓	
قطار شتر را حرکت می داد	
↓	
به راه می افتاد	
شخصیتی که هویتش معرفی نمی‌شود	
↓	
پسته برای چه حسینا	

داستان از طریق زمان گذشته و راوی سوم شخص دانای کل و خارج از جهان متن آن روایت می‌شود. بند آغازین داستان به ماجرای قوم لوط و عذابی از جنس نیروهای طبیعت (باران سنگریزه) اشاره دارد که در یک شب نازل شد و شهر سداد را یکباره نابود کرد در پاراگراف بعدی ابژه‌های طبیعی فراوان به کار گرفته شده که همگی با فرایندهای کنشی مادی در حرکت و تکاپو هستند و بر زندگی بشر تأثیر می‌گذارند. در مقابل وضعیت حسینا با فرایندهای رویدادی توصیف می‌شود: شاهزاده خانم حسینا را به عنوان قربانی پذیرفته و نیروهای بیابان در حال بلعیدن او هستند و سهم گزاره‌های نقش‌گستر توصیفی نیز قابل توجه است. حسینا با یادآوری گذشته یک جهان وجهی فرعی باز می‌کند و خاطرات قدیم از شوراب را به یاد می‌آورد، زمانی که برای تقدیم هدایا و قربانی به مجسمه شاهزاده خانم به کوه می‌رفت.

جدول 12. درصد فراوانی عناصر متنی ماهی در باد

عناصر جهان‌ساز		گزاره‌های نقش‌گستر			جهان‌های فرعی			
زمان	مکان	شخصیت‌ها	ابژه‌ها	توصیفی	کنش-رویدادی	اشاره‌ای	نگرشی	معرفت‌شناختی
0.03	0.03	0.03	0.17	0.19	0.47	0.02	0.01	0.5

با توجه به داده‌های جدول، داستان ماهی در باد از ابژه‌ها (0.07) نسبت به سایر عناصر جهان‌ساز (زمان: 0.02، مکان 0.03، شخصیت‌ها 0.03، بهره بیشتری برده است. همچنین گزاره‌های نقش‌گستر کنش-رویدادی بیش از توصیفی به‌کار رفته و جهان‌های فرعی معرفت‌شناختی بیش از انواع دیگر مشاهده شده است.

3.2.4 خمیازه در آینه

تب یک روز تفته دیگر، در دم نمود نخلستانها به عرق نشسته بود و آفتاب از آبچک‌ها ور می‌پرید اما مورچه [..] لهیده هنوز جان داشت و تقلا می‌کرد. کمرگاه قیطانی‌اش تا می‌خورد، مثل اسبی چراغپا می‌زد، دستهایش را میتاباند که لابد پیش رویش گیره‌ای بیابد و چون نمی‌یافت به زمین می‌چسبید؛ بندهای سالمش را اهرم می‌کرد و زور می‌زد ولی بازهم امعاء و احشای به‌خاک چسبیده‌اش ورکنده نمی‌شد. مورچه‌های دیگر در صفی تمامی ناپذیر می‌آمدند، از کنار پاشنه او که مدت‌ها آنجا نشسته بود و نگاه می‌کرد می‌گذشتند و لختی هم‌نوع

تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در ... (سعیده علی نوری و دیگران) 209

خود را با شاخکها لمس می‌کردند و انگار که بوی اسیدی‌اش را برنتابند، تند دور می‌شدند. مورچه بار دیگر از هجوم درد شاید، سینه‌اش را بالا داده بود و دستهایش در هوا به رعشه افتاده بودند که جسمی سخت-کلیدی- سرش را نشانه گرفت و به زمین فشرد تا ترکید. هماندم نرمة بادی از حفره‌های شهر ویران قدیمی وزیدن گرفت و هرم دیرپای روز را که در حلق داشت جابه‌جا کرد اما مورچه دیگر از عذاب رسته بود.

«.. ونگهای کودک همسایه به‌همان شدتی که از ساعتی پیش شروع شده‌بود ادامه داشت که آقای ستایش آخرین آفتابه را از حوض پر کرد و در حیاط پاشید و بعد لخ لخ کنان به سمت مستراح رفت. در زنگ زده و فلزی آن را گشود تا مثل هر روز عصر، به جدال بیوست چند ساله‌اش برود و در فواصل از زیر ابروها به زاویه دیوار نگاه کند تا آن دام کوچک چندساله را ببیند و اتفاقا اگر ...»

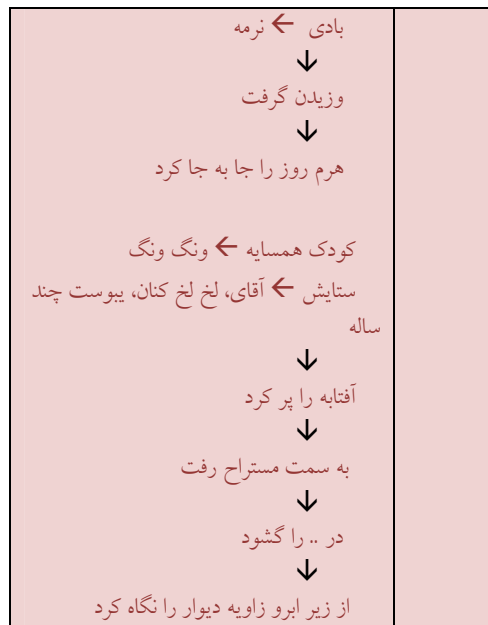
در بالا بند نخستین و بریده‌ای از بند دوم داستان خمیازه در آینه ذکر شد. کسالت و از کارافتادگی آقای ستایش ابتدا با استفاده از توصیف مورچه له‌شده و بعد در و دیوار فرسوده، کسالت‌بار و تکراری خانه و محله بازنمایی شده‌است. نویسنده از دریچه راوی سوم شخص دانای کل، با به‌کارگرفتن زمان‌گذشته استمراری و قیده‌های تکرار احوال او را که دایم در خاطرات تلخ و رویا در عذاب خیانت به همسرش و حادثه زلزله (که طی آن خانواده‌اش را از دست داده) اسپر است، نمایش می‌دهد.

جدول 13. عناصر جهان‌ساز بندهای آغازین خمیازه در آینه

زمان:	گذشته استمراری، شرف مرگ هنوز جان داشت باز هم ، مدتها، بار دیگر، دیرپا، مثل هر روز، چند ساله
در	
تغییر جهان	

مکان:	حیاط خانه
<p>ابژه ها:</p> <p>روز تفته</p> <p>تغییر جهان</p> <p>دم نمور نخلستان</p> <p>↓</p> <p>آفتاب</p> <p>عرق نشسته بود</p> <p>اسب، باد</p> <p>آفتابه، در زنگ زده و فلزی، دام کوچک</p> <p>چندساله</p>	<p>مکان:</p>
<p>مشارکان:</p> <p>مورچه ← لهیده، کمرگاه قیطانی، مثل اسبی</p> <p>↓</p> <p>تقلا می‌کرد</p> <p>↓</p> <p>تا می‌خورد</p> <p>↓</p> <p>دستهایش را می‌تاباند تا گیره ای بیابد</p> <p>↓</p> <p>نمی‌یافت</p> <p>↓</p> <p>به زمین می‌چسبید</p> <p>↓</p> <p>بندهایش را اهرم می‌کرد</p> <p>↓</p> <p>زور میزد</p> <p>↓</p> <p>بازهم ..ورکنده نمی‌شد</p> <p>مورچه‌های دیگر ← صفی تمام‌ناپذیر</p> <p>↓</p> <p>می‌آمدند</p> <p>↓</p> <p>از کنار ..او می‌گذشتند</p> <p>↓</p> <p>لختی هم‌نوع خود را لمس می‌کردند</p> <p>↓</p> <p>تند دور می‌شدند</p>	<p>مشارکان:</p>

تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در ... (سعیده علی نوری و دیگران) 211

راوی سوم شخص دانای کل با استفاده از زمان گذشته استمراری به ماندن و زیرورو کردن گذشته ادامه داده و در کنار آن تداوم خستگی و کسالت ستایش را به خواننده منتقل می‌سازد.

جدول 14. درصد فراوانی عناصر متنی خمیازه در آینه

جهان های فرعی		گزاره‌های نقش گستر			عناصر جهان‌ساز			
معرفت‌شناختی	نگرشی	اشاره‌ای	کنش -رویدادی	توصیفی	ابژه‌ها	شخصیت‌ها	مکان	زمان
0.03	0.02	0.02	0.49	0.17	0.09	0.04	0.06	0.07

توصیف کمی داده‌های خمیازه در باد، به جابه‌جایی بیشتر مکان و کاربرد ابژه‌ها در فضاسازی جهان داستان اشاره دارد. همچنین، کاربرد بیشتر گزاره‌های نقش گستر کنش -رویدادی و جهان‌های فرعی نگرشی و معرفت‌شناختی به چشم می‌خورد.

5. بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله توصیفی تحلیلی از داستان‌هایی از دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا بر اساس نظریه شناختی جهان متن ارائه می‌دهد. تحلیل نتایج تحقیق در پاسخ به پرسش‌های مطرح شده در بخش قبل چگونگی عملکرد ادوات و مفاهیم نظریه در قالب جداول مربوطه نشان داده شد. اما از نظر بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌ها، فارغ از سبک شخصی نویسندگان در کاربست واژگان، می‌توان گفت هر دو سبک از انواع گوناگون عناصر جهان‌ساز در بازنمایی روایت بهره می‌گیرند، ولی سبک واقع‌گرا تمایل بیشتری به بازنمایی جهان متن از طریق اسامی مکان و اشخاص در زمانی معین دارد (7/3٪) در حالی که سبک فراواقع‌گرا با جابه‌جایی پی در پی زمان و مکان در قالب رویا یا خاطرات ذهن خواننده را از توجه به موضوعی واحد باز می‌دارد (11/3٪). بعلاوه، به نظر می‌رسد هر دو سبک از ابژه‌ها به میزان قابل توجهی در انعکاس فضای داستان استفاده می‌کنند که این مقدار به طور میانگین 26٪ در سبک واقع‌گرا در برابر 29٪ در داستان‌های فراواقع‌گرای مورد تحلیل است. در سبک فراواقع‌گرا ابژه‌ها بیشتر با کنش‌های رویدادی نقش گستر بر پویایی فضای متن داستان می‌افزایند (74٪). در رابطه با جهان‌های فرعی، در داستان‌های واقع‌گرا بیشتر نوع اشاره‌ای (3٪) در برابر 1.3٪ در سبک دیگر) و در فراواقع‌گرا بیشتر ادوات جهان‌های فرعی معرفت‌شناختی و نگرشی مشاهده می‌شود که با مقادیر 18 در برابر 15 درصد نمایانده فعل و انفعال ذهنی راوی و ویژگی اندیشگانی نگارش در این نوع سبک می‌تواند باشد. مبنی بر یافته‌های پژوهش، نظریه جهان متن، چارچوبی روشمند و دقیق و علمی برای تبیین تمایز نظام‌مند بین سبک‌های مختلف داستان نویسی فارسی است که به دلیل مجهز بودن به ابزار توصیفی دقیق از جمله جداول و نمودارهای متفاوت جهت نمایش و توضیح عناصر مختلف در چنین تحلیل‌هایی واجد کارایی است.

کتاب‌نامه

- بهنام فر، محمد. غریب، مصطفی. (1396)، تطبیق غزلی از مولانا با غزلی از سنایی بر اساس مولفه‌های چاپ اسطوره‌شناختی، ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، مجلد 13، شماره 47
- افراشی، آریتا، نعیمی حشکواپی، فاطمه. (1393)، تحلیل متون داستانی کودک با رویکرد شعرشناسی شناختی، زبان‌شناخت، سال اول زمستان، شماره 2.
- گلفام، ارسلان، روشن، بلقیس، روشن. شیررضا، فرزانه. (1393). کاربرد نظریه جهان‌های متن در شناسایی ذن‌عناصر سازنده متن روایی داستان شازده احتجاب بر مبنای رویکرد شعرشناسی شناختی، جستارهای زبانی، دوره پنجم، شماره 5

تحلیل تطبیقی دو سبک واقع‌گرا و فراواقع‌گرا در ... (سعیده علی نوری و دیگران) 213

- افراشی، آزیتا (1395) تحلیل داستان در نظریه جهان‌های متن: مطالعه موردی وداع اثر جلال‌الاحمد، زبان و زبان‌شناسی، دوره دوازدهم، شماره 23
- یوسفیان کناری، محمدجعفر. قلی‌پور، زهره. (1395) بررسی تطبیقی زاویه دید روایی و جهان‌های ممکن در ادبیات داستانی و نمایشی ایران رویکردی زبان‌شناختی نمونه‌های مطالعاتی داستان حلزون شکن عدن و نمایشنامه سپنج رنج و شکنج، دو ماهنامه جستارهای زبانی، دوره 7، شماره 5.
- شمیسا، سیروس. (1372)، سبک‌شناسی، انتشارات دانشگاه پیام‌نور.
- عبادیان، محمود. آراسته‌خو، محمد، امیرفجر، میثاق. (1372)، رمان و رمان‌نو، ادبیات داستانی و انقلاب اسلامی، شماره سیزدهم.
- ایران‌زاده، نعمت‌الله، (1390)، نظریه سبک در ایران (روش‌های سبک‌شناسی)، بهار ادب، دوره چهارم، شماره 2.
- خطیبی، ابوالفضل، (1375)، شعر در ایران پیش از اسلام (سبکها و جریانهای ادبی)، نامه فرهنگستان، پاییز، شماره 7.
- فتوحی، محمود (1388)، سبک‌شناسی ادبی سرشت سخن ادبی، برجستگی و شخصی سازی زبان، متن پژوهی ادبی، پاییز 88، شماره 41.
- براهنی، رضا، (1344)، سورئالیسم، رمبو و فروید، زبان و ادب فارسی، تابستان، شماره 74.
- مندنی‌پور، شهریار (1368)، سایه‌های غار، انتشارات نوید، شیراز.
- پرویزی، رسول، (1336) شلووارهای وصله‌دار، ...
- محمود، احمد (1346) زایری زیر باران، انتشارات معین.
- هدایت، صادق (1341)، سه قطره خون، انتشارات امیرکبیر.
- اتش‌پور، حسین (1390)، ماهی در باد، انتشارات گل‌آذین.
- دانشور، سیمین (1396)، انتخاب، نشر قطره.

Gavins, J. (2007), text world theory: an introduction, Edinburgh: Edinburgh university press.

Stock well, P. (2002), cognitive poetics: an introduction, London: Routledge.

Werth, P. (1999), text worlds: representing conceptual space in discourse, Harlow: Longman.

Giovanelli, M. (2013), text world theory and Keats' poetry: the cognitive poetics of desire, dreams and nightmares, London: Bloomsbury academic.

Gavins, J. (2001), text world theory: a critical exposition and development in relation to absurd prose fiction, unpublished PhD thesis, Sheffield Hallam university.

Gavins, J. (2003), cognitive poetics in practice, London: Routledge

- Whitely, s. (2011), text world theory, real readers and emotional responses to the remains of the day, language and literature
- Gavins, J. (2000), absurd tricks with bicycles frames in the text world of the third policeman, Nottingham linguistic circular.
- Browse, S. (2008), this is not the end of the world: situating metaphor in the text- worlds off the 2008 British Financial Crisis, London: Bloomsbury academic.
- Gibbons, A. (2016), building Hollywood in Paddington: text world theory, immersive theatre, and punch drunk's the drowned man, London: Bloomsbury.
- Lahey, e. (2014), author-character ethos in Dan brown's Langdon-series novels, London: Bloomsbury academic.
- Scott, J. (2015), worlds from words: theories of world-building as creative writing toolbox, London: Bloomsbury academic.
- Gavins, J. (2005), rethinking modality: a text-world perspective, journal of literary semantics.
- Van der Bom, I, (2015), speaker enactors in oral narrative, London: Bloomsbury academic.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. (2004). An Introduction to Functional Grammar. London: Routledge.